

Barış & Geçiş Süreçlerinde Kadınlar

Kasım 2018

Sürecin Adı

Güney Afrika'nın Demokratik Geçiş Süreci

Süreç Türü

Barış inşası ve anayasa yapımı

Sürecin sonuçları:

- Irkçı ve cinsiyetçi olmayan yeni bir anayasal demokrasi rejimi
- Siyasal şiddet 1994 yılından sonra keskin bir düşüş yaşamış olsa da Güney Afrikalılar uzlaşmamış ve sosyoekonomik olarak bölünmüş haldedir, cinsiyet temelli şiddet ve şiddet suçları yaygın olmaya devam etmektedir.

Kadınların katılımı

- Masada doğrudan temsil
- Gözlemci statüsü
- İstişareler
- Kapsayıcı komisyonlar
- Halkın karar alma sürecine katılımı
- Kitlesele eylem

Kadınların etkisi

Aşağıdaki nedenlere bağlı olarak müzakerelere yüksek derecede etki:

- Farklı siyasi kesimler arasında cinsiyet eşitliği ortak amacı üzerinden koalisyon kurulması
- Halihazırda var olan güçlü sivil toplum ağları
- Siyasal partilerde ve sivil toplumda yer alan çok sayıda güçlü feminist liderin olması
- Kadın koalisyonuna ve müzakerelerde yer alan kadınlara mali ve teknik destek
- Kadın müzakereciler ve ilk seçimlerde kadın adaylar için gönüllü parti kotaları

Güney Afrika'nın Demokratik Geçiş Süreci (1990-1998)

Siyasi uzlaşma (1990-94) ve geçici hükümet sürecinden (1994-98) oluşan Güney Afrika'nın demokratik geçiş süreci acımasız baskılar, aşırı siyasal şiddet ve otoriter beyaz azınlık rejimi tarafından beslenen bölgesel savaşları bitirmiştir. Bir dizi müzakere ve ulusal diyalog sonucunda, ırkçı apartheid hukuk sistemi kaldırılarak yerine etnik kimlik veya cinsiyet ayrımı yapmaksızın tüm Güney Afrikalıların insan haklarını koruyan ve liberal demokratik bir yönetim sistemi öngören bir anayasa getirilmiştir.

Kadınlar apartheid karşıtı hareket ve demokratik geçiş kapsamında toplumsal cinsiyet eşitliğini geliştirme fırsatı yakalamıştır. Tüm siyasi kesimler genelinde güçlü bir çok ırklı koalisyon kurarak müzakere masasında yer bulabilmiş, görüşmelere gözlemci olarak katılmış, tabandaki kadınlardan görüş almış, referandumda destek toplamış ve protestolar düzenlemiştir. Ulusal Kadın Koalisyonu güçlü feminist liderlerden oluşmuş ve karşılaştıkları tüm dirence rağmen toplumsal cinsiyet eşitliği taleplerinin anayasada güvence altına alınmasını sağlamıştır. 1994 yılında ilk demokratik seçimi kazanan Afrika Ulusal Kongresinin gösterdiği adaylar için cinsiyet kotası belirlemede ısrarcı olan kadınlar ilk parlamentoda yüksek temsiliyet elde etmiştir. Takdire şayan olsa da uzun ömürlü olamamış Hakikat ve Uzlaşma Komisyonu (TRC) ile Daimi Cinsiyet Eşitliği Komisyonu Güney Afrikalıların gerçekten uzlaşmaya varması ve kadınların yeni elde ettiği anayasal haklarını tam olarak koruyabilmesi için yeterli olmamıştır. Demokratik geçiş sayesinde siyasal şiddet ciddi düşüş göstermiş, ancak ırk ayrımı yüzünden ortaya çıkan sosyoekonomik eşitsizlikler devam etmiştir. Özellikle savunmasız topluluklardaki kadınlar yoksulluk, eğitim olanaklarının olmaması, HIV/AIDS, ciddi boyutlara ulaşmış şiddet suçları ve yaygın cinsel şiddet gibi faktörlerden etkilenmeye devam etmektedir.

Bu vaka çalışmasına İngilizce olarak aşağıdaki linkten ulaşabilirsiniz:

<https://www.inclusivepeace.org/wp-content/uploads/2021/05/case-study-women-south-africa-1990-1998-en.pdf>

I. Arka Plan

Güney Afrika toplumu, insanları ırk ve etnik kimlik-dil üzerinden belirlenen gruplara göre sosyal ve coğrafi olarak ayırarak beyaz üstünlükçü bir rejim yerleştirmek amacını taşıyan üç yüz yıllık yerleşimci sömürgeciliği ve sistematik ırk ayrımıyla şekillenmiştir.¹ 1913 yılında Arazi Kanunu ülke topraklarının sadece yüzde yedisini siyah Güney Afrikalılara tahsis etmiş ve nüfusun çoğunluğu aşırı kalabalık ve kötü koşullardaki yerlerde yaşamak zorunda bırakılmıştır.² 1948 yılında Afrikaner Ulusal Parti (NP) iktidara gelerek “apartheid” adını verdiği benzeri görülmemiş düzeyde bir ayırım rejimini yürürlüğe koydu. NP Afrikalılara tahsis edilen bu yerlere “Bantustanlar” adını vermiştir ve Afrikalıların kalıcı olarak kentlerde yaşama hakkı ellerinden alınmıştır. Bunun yerine Afrikalı erkekler maden kasabalarında göçmen işçiler olarak çalıştırılmış ve siyah Güney Afrikalılar şehir dışındaki kasabalarda kalmak ve izin belgesi taşımak zorunda bırakılmıştır. 1994 yılı itibarıyla 3.5 milyon kişi beyazlara ayrılan yerlerden zorla çıkarılmıştır.³ Siyah kadınlar ve erkekler 1994’e kadar temel siyasi ve insan haklarından mahrum bırakılmıştır.⁴ Afrikalılar eğitimde fırsat eşitliği haklarından mahrum bırakıldı ve beyazların ekonomik ayrıcalıklarını korumak amacıyla sistematik olarak vasıfsız bırakılmıştır.⁵ Apartheid rejimindeki hukuk sistemi ırka dayalı olmuş; rejim Bantustanları ulus devletin dışında bırakarak gelenek hukuku uygulamış ve buralara kırsaldaki insanlar üzerinde yargı yetkisine sahip yerli Afrikalı yetkilileri tayin etmiştir.⁶

Beyaz yerleşimci rejimine karşı direniş sürecin başında oluşmuş ve bu harekete 1912 yılında kurulan ANC öncülük etmiştir. ANC 1960 yılında yasaklanmış ve lideri Nelson Mandela 1990 yılında Hükümetle müzakerelerde bulunmak için serbest bırakılana kadar silahlı mücadelesini sürdürmüştür.⁷ İyi örgütlenmiş anti-apartheid hareketi, kadın grupları ve sendikalar dahil tüm sivil toplum kuruluşlarından (STK) uluslararası düzeyde destek görmüş ve ANC ve Pan Afrika Kongresinin (PAC) yeraltı yapıları ve silahlı uzantıları üzerinden desteklenmiştir. 1950’lerde ANC Kadın Birliği (ANCWL) ve çok ırklı Güney Afrikalı Kadınlar Federasyonu, Başkaldırı Kampanyasının ve yürüyüşlerin düzenlenmesinde ve on yıllar süren özgürlük mücadelesine yön veren Özgürlük Sözleşmesinin hazırlanmasında önemli rol oynamıştır.⁸ Genç kadınlar 1976 Soweto gençlik isyanına ilham olmuş Siyah Bilinç Hareketinde görünür şekilde yer almış ve yasaklanan özgürlük hareketlerinin yeraltı yapıları ve silahlı uzantılarına katılmıştır.⁹

1983 yılında Güney Afrika’da kapsamlı bir sivil koalisyon kurulmuştur. Birleşik Demokratik Cephe (UDF), Hükümetin melez ve Hintli Güney Afrikalılara sınırlı siyasi temsil hakkı vermek istemesine karşılık kurulmuş ve sendikalar ve inanç grupları gibi ırk temelli olmayan kuruluşlardan 1.5 milyonu aşkın destekçi toplamıştır.¹⁰ Birleşik Kadın Kongresi, Natal Kadın Örgütü ve Transvaal Kadınlar Federasyonu gibi kadın örgütleri UDF’nin kuruluşuna aracı olmuş, UDF de bir Kadın Kongresi kurmuştur.¹¹

Gidişatin apartheid rejimi aleyhine dönmesi 1980’li yıllara denk gelmektedir. Uluslararası yaptırımlar, ekonomik çöküş, Angola’daki askeri mağlubiyet ve UDF’nin örgütlediği benzeri görülmemiş protestolar ülkeyi yönetilemez hale getirmiştir. Hükümetin baskı ve suikastları artırmasıyla, ANC destekçileri ile sivil müttefikleri ve rakip Inkatha Özgürlük Partisi (IFP) arasındaki çatışmayı körüklemesiyle birlikte şiddet tırmanışa geçmiştir.¹² Dışarıda ise Soğuk Savaşın sona ermesiyle birlikte bir değişim meydana gelmiştir. Batılı güçler Güney Afrika’yı Afrika kıtasında komünizme karşı siper olarak gördüğü için apartheid rejimine kısmen göz yummuş, Sovyetler Birliği’nin çöküşüyle birlikte apartheid Hükümeti uluslararası alanda yalnız kalmıştır.¹³

Şubat 1990’da Başbakan F.W. de Klerk ANC ve PAC için verilen yasağı kaldırmış ve Mandela’nın serbest bırakılacağını duyurmuştur. De Klerk, siyah çoğunluğunun yönetiminden ziyade kapsamlı azınlık haklarıyla birlikte etnik iktidar paylaşımı düzenlemeleri elde edecek şekilde ANC ile anlaşma yapmayı, bu şekilde Hükümetinin yıllarca iktidarda kalmasını sağlamayı amaçlamıştır.¹⁴ Ancak müzakereler başlayınca şiddet daha da tırmanmış, 1990 ila 1994 yılları arasında 14,000’den fazla kişinin ölümüyle sonuçlanmıştır. Polis protestocuların üzerine defalarca ateş açmış ve beyaz üstünlükçü militanlar silahlı ve bombalı saldırılar düzenlemiştir. Fakat kayıpların çoğu, çok etnisiteli ANC ve Zulu çoğunluklu IFP arasındaki çatışmalar sırasında meydana gelmiştir. Hükümet IFP’ye gizli destek sağlamış ve çatışmaların Afrikalıların yönetime uygun olmadığını gösterdiğini iddia etmiştir.¹⁵

Diyaloga uygun koşulları oluşturabilmek ve şiddeti dizginleyebilmek amacıyla 26 parti ve kuruluş bir araya gelerek Eylül 1991'de Ulusal Barış Mutabakatını (NPA) imzalamıştır. Bu mutabakatta, Barış Komitelerinin ve bir Soruşturma Komisyonunun kurulması ve 15,000 barış gözlemcisinin görevlendirilmesi öngörülmüştür.¹⁶ Aralık ayında Demokratik Güney Afrika Kongresi (CODESA) başlamıştır. Bu kongre yeni demokratik bir anayasanın hazırlanması, geçiş kurumlarının ve seçim sisteminin belirlenmesi ve iktidarı paylaşan bir hükümetin kurulması hakkında bir ulusal diyalog sürecidir. Birçok parti Kongreyi boykot etmiş, De Klerk ise bu sürecin başında bulunduğu Hükümetin iktidarda kalmasıyla sonuçlanmasını umut etmiştir.¹⁷ Nisan 1992'de çeşitli siyasi ve sivil toplum kuruluşlarına mensup kadınlar, kadınların geçiş sürecine dahil olmakta kullanacağı ana araç olan Ulusal Kadın Koalisyonunu (WNC) kurmuştur. Koalisyon gündeme kadın haklarını ve toplumsal cinsiyet eşitliği konularını dahil etmek için kampanya yürütmüştür.¹⁸

Ancak De Klerk'in partisindeki muhafazakarların baskısı nedeniyle CODESA askıya alınmıştır. De Klerk müzakere için daha güçlü bir gerekçe bulmaya çalışmış ve sadece beyazların katıldığı bir referandumda çoğunluk Başbakanın müzakere yoluyla uzlaşma talebini desteklemiştir. CODESA 2 Johannesburg'ta yeniden toplanmış, ancak görüşmeler IFP destekçilerinin çoğu kadın ve çocuk olan 46 kişiyi öldürdüğü ve Hükümetin emniyet güçlerinin hiçbir müdahalede bulunmadığı ve saldırganları tutuklamadığı Boipatong Katliamı ile sona ermiştir.¹⁹ Mandela CODESA'daki delegasyonundan çekilmiş ve ANC sivil müttefikleriyle birlikte kitlesel eylem kampanyası başlatmıştır. Ulusal Barış Mutabakatının Soruşturma Komisyonunun emniyet güçlerinin siyasi katliamlara katıldığını ve IFP'yi desteklediğini gösteren deliller sunması sonucunda De Klerk'in ahlaki otoritesi çökmüştür.

ANC ve Hükümetin baş müzakerecileri Cyril Ramaphosa ve Rolf Meyer bunlara rağmen ikili görüşmeleri sürdürmüştür. Eylül 1992'de Hükümet ve ANC geçiş kurumlarının ve taslak anayasanın ana hatlarını gösteren bir Mutabakat hazırlamış ve seçimlerin Nisan 1994'e kadar yapılması konusunda karara varmıştır. Sürecin dışında kalmalarına ve şartların büyük partiler tarafından belirlenmesine rağmen, IFP, beyaz sağcı partiler ve Endişeli Güney Afrikalılar Grubunu (COSAG) kuran *homeland* (anavatan - Bantustan) hükümetleri çok partili görüşmelerin devam etmesini kabul etmiştir.

26 siyasi oluşumun üyeleri arasından 208 temsilciden oluşan Çok Taraflı Müzakere Süreci (MPNP) Nisan 1993'te başlamıştır. Bu temsilcilerin görevi geçici anayasa, geçici hükümet yapıları ve seçim kuralları hakkında müzakereler yürütmektir. Aşırılıkçı Afrikaner militanların süreci durdurmak istemesine ve IFP'nin müzakere sürecini terk etmesine rağmen MPNP Müzakere Konseyi, Kasım 1993'te seçim kanunu ve Ulusal Birlik Hükümetinin (GNU) kuruluşunu öngören kapsamlı bir anlaşmayı yürürlüğe koymuştur.²⁰

Bu anlaşma, 27 Nisan 1994'te düzenlenen Güney Afrika'nın ilk demokratik seçimlerinin önünü açmıştır. Öncesinde ciddi şiddet olaylarının yaşandığı seçimde, kayıtlı seçmenlerin yüzde 91'i oy haklarını kullanmıştır.²¹ ANC oyların yüzde 62.6'sını, NP yüzde 20.4'ünü ve IFP de yüzde 10.5'ini kazanmıştır. Mandela Ulusal Birlik Hükümetinin Başkanı seçilmiştir.²² Yeni parlamento Şubat 1997'de yürürlüğe giren daimi anayasayı görüşmüştür.²³ ANC'nin cinsiyet kotası, kadınların parlamentodaki temsiliyetini önemli ölçüde etkilemiştir.²⁴

1995 yılında Başpiskopos Desmond Tutu başkanlığında Hakikat ve Uzlaşma Komisyonu (TRC) kurulmuştur. Komisyon 20,000 civarında apartheid mağdurunun ifade vermesini sağlamış ve 849 fail için af kararı almıştır.²⁵ Yeni anayasa ile aynı zamanda daimi bir İnsan Hakları Komisyonu ve Cinsiyet Eşitliği Komisyonu kurulmuştur.²⁶ TRC tüm dünyada geçiş hukuku ve ulusal iyileşme mekanizmalarını etkilemiştir.

Fakat TRC ve insan hakları ve toplumsal cinsiyet eşitliği kurumsal çerçevesi Güney Afrikalıların uzlaşmaya varması ve kadınların yeni elde ettiği anayasal haklarını tam olarak koruyabilmesi için yeterli olmamıştır. Demokratik geçiş sayesinde siyasal şiddet ciddi düşüş göstermiş ancak ırk ayrımı yüzünden ortaya çıkan sosyoekonomik eşitsizlikler yeni Güney Afrika'da da devam etmiştir. 1994 yılından bu yana iktidar pozisyonlarında kadınların temsiliyeti istikrarlı bir şekilde artmış ancak özellikle savunmasız topluluklardaki kadınlar yoksulluk, eğitim olanaklarının olmaması, HIV/AIDS, ciddi boyutlara ulaşmış şiddet suçları ve yaygın cinsel şiddet gibi faktörlerden etkilenmeye devam etmiştir. Güney Afrikalı kadınlar anayasal haklarına ve sosyoekonomik eşitliğe ise hala ulaşamamıştır.²⁷

Sürece Dahil Olan Aktörler

Sürece dahil olan başlıca aktörler Afrikaner Ulusal Partinin beyaz azınlık Hükümeti; Afrika Ulusal Kongresi ve Pan Afrika Kongresi ile bunların sürgündeki silahlı uzantıları; milis yapılarını bulundurmaya devam eden ve Natal, KwaZulu anavatanında ve Transvaal'daki Zululu göçmen işçilerinin desteğini alan Inkatha Özgürlük Partisi; ve çeşitli *homeland* (anavatan) hükümetleridir.

Birleşik Demokratik Cephe koalisyonu ve Güney Afrika Komünist Partisi ANC'nin arkasında bir araya gelmiş, Liberal Demokrat Parti (DP) ve sağcı Muhafazakar Parti gibi beyaz uç partiler ve UDF'ye bağlı olmayan sivil toplum grupları da diyalog sürecine katılmıştır. Radikal Azanian Halk Örgütü süreci boykot etmiş ve paramiliter Afrikaner Direniş Hareketi (AWB) gibi beyaz üstünlükçü örgütler de sürece dışarıdan müdahale etmeyi denemiştir.²⁸ Güney Afrikalı Sendikalar Kongresi gibi önemli sivil toplum aktörleri de ANC üzerinden temsil edilmiştir. Güney Afrikalı Geleneksel Liderler Kongresi de ANC'nin kırsaldaki önemli bir seçmen unsuru olmuş ve parti aracılığıyla çıkarlarını geliştirmeyi amaçlamıştır. Geçici yönetim dönemine TRC sürecine katılımı teşvik eden Khulumani gibi ciddi sivil toplum kuruluşları dahil olmuştur.²⁹

Sürece Dahil Olan Kadınlar

Siyasi partilerin ve sivil toplum kuruluşlarının kadın üyeleri müzakerelere ve geçiş kurumlarına katılmış veya dışarıdan geçiş sürecini etkilemeyi denemiştir. UDF 1991 yılında yasaklanmış ve yine aynı yıl yasal bir siyasi parti statüsüne kavuşan ANC ile birleşmiş, kadın UDF aktivistleri de böylece ANC'ye ve ANC'nin Kadın Birliğine katılmışlardır. IFP de bir Kadın Tugayı kurmuş, DP ve NP bünyesindeki kadınlar da kendi aralarında örgütlenmişlerdir. Geçiş sürecine katılan birçok farklı etnik, sınıfsal ve ideolojik kesimden gelen kadınlar hem feminist hem muhafazakar bakış açılarını temsil etmiştir. Kadınlar toplumsal cinsiyet rolleri ve cinsiyet eşitliği konusundaki anlayışlarıyla birbirlerinden ayrılmıştır.³⁰

Ancak 1992'de CODESA müzakerelerinde yeterince temsil edilmeyen kadınlar yeni anayasada cinsiyet eşitliğinin yer almasını sağlamak amacıyla aralarındaki ayrılıkları aşarak Ulusal Kadın Koalisyonunu kurmuştur. Koalisyonun talepleri arasında ekonomik ve eğitim fırsatları, sağlık hizmetlerine erişim ve şiddetten korunma gibi talepler yer almaktaydı. 1994 yılına kadar WNC kadınların taleplerinin düzenlenmesi, koordine edilmesi ve müzakerelerde yüz yüze savunulması için kullandıkları temel araç olmuştur. 1994 seçimlerinden sonra ise hızını kaybetmiştir.

Kırsalda yaşayan yoksul kadınlar WNC ve partilerin çok ırklı yönetimi kapsamında da yeterince temsil edilmemiş, fakat Kırsal Kadın Hareketi gelenek hukuku reformunu savunmada ve kadınların ilk demokratik parlamento ve geçici hükümet döneminde ortak alanlarda karar alma süreçlerinin dışında bırakılmasına karşı çıkmaktaki en güçlü ses olmuştur.³¹

Kadın Gruplarının Dahil Olma Şekilleri

Kadınlar çeşitli şekillerde geçiş sürecine dahil olmuştur.³² Bazı kadınlar partilerinin müzakere ekiplerinde doğrudan temsil edilmiştir. Kadın Aktivistler gözlem mekanizmaları oluşturmuş, halka açık istişarelere katılmış, kapsayıcı komisyonlarda yer almış, birçok referanduma katılmış ve menfaatlerini güçlendirmek için kitlesel eyleme başvurmuştur.

Kadın grupları bu yollarla müzakerelerdeki temsiliyetinin sağlanması, cinsiyet eşitliğinin bir anayasa ilkesi olarak tesis edilmesi ve geçici anayasa süresince ve yeni demokratik Güney Afrika döneminde kadın haklarını koruyacak ve teşvik edecek bir kurumsal çerçeve oluşturulması için mücadele vermiştir.

1 | Müzakere Masasında Doğrudan Temsil

Genel olarak yeteri kadar temsil edilmiyor olsalar da kadınlar CODESA ve MPNP'nin anayasa müzakerelerinde partilerinin delegasyonlarında ve anayasal mecliste görev yapan ilk parlamentoda doğrudan temsil edilmiştir.

Demokratik Güney Afrika Kongresi

CODESA'nın müzakere gündeminde geçici anayasa, geçici hükümet, seçim sistemi, *homeland* (anavatan) bölgelerinin geleceği ve bir yol haritasının belirlenmesi maddeleri yer almıştır. 19 kuruluşa mensup 200 delegayı bir araya getirmiştir. Beyaz sağcı gruplar, PAC (uluslararası arabuluculuk talebinde bulundu) ve IFP (Zulu kralının temsilcisi süreçten çıkarıldıktan sonra çekilme kararı aldı) tarafından boykot edilmiştir.³³ Kadınlar IFP'nin ve müzakere ekibinde güçlü feminist lider Frene Ginwala'nın bulunduğu ANC'nin delegasyonlarında doğrudan temsil edilmiştir.³⁴ Fakat toplamda delegelerin yalnızca yüzde 5'i kadındı. Muhafif gruplar toplumsal cinsiyet eşitliğinden ziyade ırksal ayrımın sona ermesine öncelik verdikleri için kadınların kaygılarına pek dikkat gösterilmemiştir.³⁵ Etkin savunuculuk çabaları sayesinde CODESA'nın Yönetim Komitesi kadınların tüm delegasyonlara katılmasını teklif etmiştir.³⁶ Fakat CODESA görüşmeleri bundan kısa bir süre sonra çökmüştür.

MPNP

MPNP bir genel oturum, Müzakere Konseyi (kısa ömürlü Müzakere Forumu yerine kurulmuştur), çok taraflı Planlama Komitesi ve bağımsız uzmanlardan oluşan yedi Teknik Komiteden oluşmaktaydı.³⁷

MPNP'deki diyalogun yeniden düzenlenmesi sayesinde kadınlar daha fazla temsiliyet elde etmek yönündeki talepleri için tekrar baskı yapma fırsatı yakalamış, ANCWL'nin ve diğer birliklerin protestolarıyla bu fırsatı kullanmıştır. Sonunda Müzakere Konseyi WNC'nin tüm parti delegasyonlarının dört üyeye çıkarılması ve bu üyelerden birinin tam oy hakkına sahip bir kadın olması yönündeki teklifini kabul etmiştir. Ancak kadınlar yine de MPNP'nin Teknik Komitelerinde yeterince temsil bulamamaya devam etmiştir.³⁸ PAC delegasyonu bir kadın tarafından yönetilen tek delegasyon olmuştur.³⁹

Yine de kadınların daha fazla temsil edilmesi WNC'nin taleplerinin hemen dikkate alınmasını sağlamamıştır. WNC'nin gelenek hukukunun önüne geçerek toplumsal cinsiyet eşitliğinin bir anayasa ilkesi olarak kabul edilmesi yönündeki çalışmaları, geleneksel liderlerin şiddetle tepki göstermesine neden olmuştur. ANC de ancak Kadın Birliği seçimleri boykot edeceğini söylediği zaman WNC'nin taleplerini desteklemiştir.⁴⁰

İlk Parlamento / Anayasa Meclisi

WNC kadınların ilk demokratik meclis seçimlerindeki aday listelerinin tamamında yer alması için çalışmalar yapmıştır. Parti içindeki kadınların baskısı sayesinde ANC yüzde 30'luk bir cinsiyet kotası belirleyerek kadınların seçim ihtimalini artıracak şekilde aday listelerinde iyi pozisyonlarda bulunmasını sağladı. Bu kota ve ANC'nin yüzde 62.6'lık oy yüzdesi, Ulusal Meclisteki kadınların oranının yüzde 2.4'ten yüzde 26'ya yükselmesini sağlamıştır.⁴¹

Özellikle parlamentonun Anayasa Meclisi görevi de gördüğü düşünüldüğünde, kadınların ara dönem sırasında parlamentoda doğrudan temsiline elde edilen kazanımların kaybedilmemesini sağlamak için elzem olduğu anlaşılmıştır. Kadınlar, meclisin kabul ettiği mevzuatın toplumsal cinsiyet yönünden değerlendirilmesi amacıyla geçici anayasaya dahil edilen Kadınların Yaşam Kalitesi ve Statüsünün İyileştirilmesi Ortak Daimi Komitesi de dahil olmak üzere tüm komitelerde temsil edilmiştir. İlk meclis kadınlara arazi ve mülk edinme hakkı ve üreme hakları veren geleneksel evlilikle ilgili önemli yasal değişiklikler yapmıştır.⁴²

2 | Gözlemci Statüsü

WNC görüşmeleri gözlemek amacıyla bir izleme grubu oluşturmuştur. Kadınların eğitim fırsatı eşitliği ve yoksulluğun giderilmesi gibi taleplerine odaklanan grup, gözlemlerinden yola çıkarak WNC'nin stratejisi hakkındaki yüz yüze görüşmelere temel oluşturan ve kadınların pozisyonunu koordine eden raporlar hazırlamıştır.⁴³

MPNP sırasında WNC aktivistleri Danimarka Hükümetinin başışıyla Çok Taraflı Müzakere Süreci İzleme Kolektifini kurmuştur. Kolektifin amacı gözlemcilerle kadın müzakereciler arasında yakın işbirliği kurmaktır. Feminist avukatlar taslak belgeleri

dikkatlice incelemiş ve tam zamanlı bir gözlemci ise MPNP'deki görüşmeleri Kolektife aktarmakla görevlendirilmiştir.⁴⁴ Bu hukuki uzmanlar çok taraflı görüşmeler sırasında elde edilen kazanımların kaybedilmediğinden emin olmak için Anayasa Meclisini izlemeye devam etmiştir. Bu mekanizma kadınların görüşmeler dışında da müzakere masasındaki gelişmelerden haberdar olmasını ve partilerde temsil edilen kadınlara geri bildirimde bulunabilmesini sağlayan önemli bir araç olmuştur.⁴⁵

3 | İstişareler

CODESA ve MPNP herhangi bir resmi erişim programı öngörmemiş ve geçici anayasa herhangi bir görüş alınmadan kabul edilmiştir. Ancak ANC liderliği feminist aktivistler de dahil tüm kurucu unsurlarıyla birlikte düzensiz gayri resmi istişarelerde bulunmuştur. WNC yapıları da parti delegasyonlarındaki kadınlarla düzenli irtibat kurmuştur.⁴⁶

Daha da önemlisi, WNC kapsamlı bir kamuoyu istişare süreci başlatmıştır.⁴⁷ Kadınların Sözleşmesi Kampanyasının amaçlarından biri de görüşmelerin tabanındaki kadınların temsil edilmesini sağlamak olmuş ve WNC aktivistleri yeni anayasanın Haklar Beyannamesi ile ilgili bir ortak tutum saptamak amacıyla ülke genelinde iki milyondan fazla kadınla görüş alış verişinde bulunmuştur. Bu istişareler aynı zamanda anayasa yapım süreci ve bu sürecin kadınlara yansımaları hakkında halkın farkındalığının artırılmasını sağlamıştır.⁴⁸ Bu geniş kapsamlı istişareler WNC'nin güvenilirliğini ve taleplerinin meşruiyetini önemli ölçüde artırmıştır.⁴⁹

4 | Kapsayıcı Komisyonlar

Hem müzakereler sırasında hem de geçici anayasa dönemi boyunca bazı kapsayıcı komisyonlar kurulmuş, bunlardan bazıları daimi hale gelmiştir. Bunlardan kadın ve toplumsal cinsiyet konularıyla ilgili olan bazıları bu bölümde tartışılmıştır.

Toplumsal Cinsiyet Danışma Kurulu

CODESA Yönetim Komitesi, kadınların parti delegasyonlarında yeterince temsil edilmemesine ilişkin protesto ve lobi çalışmalarına karşılık olarak ANCWL'nin teklifi üzerine bir Toplumsal Cinsiyet Danışma Kurulu (GAC) kurmuştur. GAC, CODESA'nın tüzüğü, Yönetim Komitesinin kararları ve çalışma gruplarının tekliflerinin toplumsal cinsiyet yönündeki yansımalarını izlemek ve bu konuda danışmanlık sağlamakla görevlendirilmiştir. Fakat GAC yalnızca bağlayıcı olmayan önerilerde bulunabilmiş ve müzakereciler bu kurulu kadınların taleplerinin dahil edilmesine yönelik bir taahhütten ziyade kadın lobisini hoşnut etmek için verilmiş bir hak olarak görmüştür. CODESA süreci çıktığı için GAC hiçbir zaman tam olarak gelişememiştir.⁵⁰ Yine de kadınların belli siyasi ilgilerinin olduğu fikri ilk defa resmi müzakere gündemine taşınmış oldu.

Barış Komiteleri

NPA şiddetin önlenmesi ve takip edilmesi, yetkililerin kontrol altında tutulması ve polis ve halk arasındaki ilişkilerin iyileştirilmesi amacıyla ulusal, bölgesel ve yerel düzeyde Barış Komiteleri kurmuştur.⁵¹ Kadın hareketi Barış Komitelerinde önemli bir rol oynamış olsa da, binlerce kadın bireysel olarak bu Komitelerde görev almış ve yerel barış inşacıları ve gözlemcileri olarak önemli roller üstlenmiştir. Siyah Kuşak kadın örgütü ve kilise grupları da izleme grupları kurarak bu çalışmaları desteklemiştir.⁵²

Hakikat ve Uzlaşma Komisyonu

TRC Güney Afrika toplumunun tüm kesimlerini temsil etmekteydi ve kadınlar delegelerin üçte birini oluşturmaktaydı. Ancak feminist örgütler ve akademisyenler, komisyonun tüzüğünü apartheidin toplumsal cinsiyet yönünü ve yapısal yönlerini yeterli şekilde ele almadığı ve bireysel ifadelerle çok fazla odaklandığı için eleştirmiştir. Buna yanıt olarak TRC kadınlara ait özel oturumlar düzenlemiştir. Meintjes'e göre TRC yine de apartheidin kadınların hayatı üzerindeki etkilerini yeteri kadar ele alamamıştır.⁵³

Cinsiyet Eşitliği Daimi Komisyonu

Kadın hareketinin toplumsal cinsiyet eşitliğinin desteklenmesi için bir kurumsal çerçeve kurulması yönündeki çabaları sonucunda işlev ve sorumlulukları bakımından benzerlik gösteren daimi bir Cinsiyet Eşitliği Komisyonu (CGE), yukarıda bahsi geçen Meclis Ortak Daimi Komitesi ve Kadının Statüsü Ofisi kurulmuştur. CGE geçici anayasada güvence altına alınmış olsa da ancak 1997 yılındaki ilk parlamentoda kurulmuştur.⁵⁴ Anayasa gereğince kurulan kanuni bir organ olması ve yalnızca parlamentoya karşı sorumlu olması sebebiyle, Başkan tarafından atanmış ve ancak parlamentoda yapılacak özel bir oturumla görevden alınabilecek olan 12 üyesi bulunan CGE, siyasi partilerin ve hükümetin müdahalelerinden korunabilmesi için kendisine tanınan üst düzey bağımsızlıktan faydalanmıştır.⁵⁵

Karma bir komisyon olan CGE'nin ilk beş yıllık döneminde kadın örgütleri, sendikalar, dini ve kültürel gruplar bünyesinde faaliyet gösteren aktivistler ve akademisyenler yer almış, ANC'nin ve hükümete dahil olan SACP'nin güçlü bir üyesi olan sözünü sakınmayan bir kadın hakları aktivisti ise komisyonun başkanlığını üstlenmiştir. Komisyon toplumsal cinsiyeti sadece "kadın" olarak gördüğü ve sivil toplumla güçlü bağları olmadığı için eleştirilmiştir.⁵⁶ İleriki yıllarda ise cinsiyet eşitliğinin etkin bir biçimde geliştirilmesi için Komisyonun statüsünden ve gücünden faydalanmamıştır. Meintjes'e göre CGE kurulduktan 20 yıl sonra dahi neredeyse hiç etkili olamamıştır.⁵⁷

5 | Halkın Karar Alma Sürecine Katılımı

Güney Afrika'nın demokratik geçişi iki oylama sürecinden meydana gelmektedir: 1992 yılında sadece beyazların katılımıyla gerçekleştirilen ve seçmenlerin çoğunluğunun Hükümetin CODESA 2'deki müzakerelere devam etmesine karar verdiği referandum; ve Nisan 1994'te ırk temelli olmayan ve evrensel oy hakkı ile düzenlenen ilk demokratik seçim.⁵⁸

1992 referandumunda anti-apartheid hareketi ile ilişkili kadın örgütlerinin üyeleri müzakerelerin devam etmesi lehinde oy kullanacak beyaz seçmenleri seferber etmiştir. Apartheid karşıtı beyaz Güney Afrikalıların son derece güçlü bir sivil itaatsizlik anlayışına sahip olduğu ve geçmişte ırk ayrımına dayalı oylama usulü kullandığı için meşru bulmadıkları seçimleri boykot ettikleri düşünülürse bu çabalar son derece önemli olmuştur.⁵⁹ 1994 yılında kadın örgütleri bir seçmen eğitim kampanyası düzenlemiştir.

6 | Kitlesele Eylem

Kadın örgütleri apartheide karşı mücadele yürüten ve hem geçiş dönemi öncesinde hem de geçiş sırasında protesto ve grevler düzenleyen kapsamlı sivil toplum koalisyonunun ayrılmaz bir parçası olmuştur.⁶⁰ Cinsiyet temelli kitlesele eylem kampanyalarına gelince, WNC ve bağlantılı kadın örgütleri kadınların CODESA sürecinde ve MPNP konferansının açılış oturumunda yeterince temsil edilmemesine karşı protesto düzenlemiştir. Bu protestolarla birlikte parti liderlerinin kesintisiz lobi çalışmaları ve seçim boykotu tehdidi kadınların parti delegasyonlarına katılım sağlaması için kullanılan araçlar olmuştur. MPNP konferansı sırasında aralarında Kırsal Kadın Hareketi de bulunan kadın grupları protestolar düzenlemiş ve müzakerecilerin geleneksel liderlerin gelenek hukukunun anayasal cinsiyet eşitliği ilkesinden üstün olmasına yönelik taleplerini kabul etmelerini önlemek için kitlesele mecralarda mücadele vermiştir.⁶¹

Kadın hareketi, geçici anayasa kabul edildikten sonra liderleri siyasi makamlara geçmesi ve WNC'nin beklendiği kadar etkin bir biçimde sivil toplum gözlemciliği yapamaması nedeniyle hızını kaybetmiştir.⁶² Öte yandan kadın örgütleri Aile İçi Şiddet Kanununun ilk parlamentoda gözden geçirildiği zaman cinsiyete dayalı şiddeti protesto etmek için kitlesele eylemde bulunmuş ve HIV/AIDS salgınına müdahale etmeyi reddeden hükümetten antiretroviral ilaçlara erişim talep etme yönündeki mücadelede önemli bir rol oynamıştır.⁶³

II. Kadınların Etkisinin Analizi: Kolaylaştırıcı ve Kısıtlayıcı Faktörler

Güney Afrika'nın kadın hareketi, farklı siyasi, etnik ve sınıfsal kesimler genelinde kadınlar arasında koalisyon kurma; etkin savunuculuk stratejileri; mali ve teknik destek; siyasi partilerde önemli sayıda feminist üyenin yer alması; uluslararası anti-apartheid karşıtı hareketle bağları olan güçlü sivil toplum ağları; ve müzakere ekipleri ve ilk parlamento seçimlerinde adaylar için cinsiyet kotasının kabul edilmesi faktörleri sayesinde müzakereleri ve anayasa içeriğini önemli ölçüde etkileyebilmiştir. Baskın siyasi partiler ve geleneksel makamlardaki ataerkil tutuma sahip muhafazakar güçlerin direnişi; kadın hareketinin siyasi ayrışma ve toplumsal heterojenliği; ve kadın hareketinin müzakere dönemi dışında hızını koruyamaması faktörleri nedeniyle kadınların etkisi kısıtlanmıştır.

Güney Afrikalı vatandaşların ırk ayrımcılığına karşı ve eşitlik için verdiği mücadele kadınların cinsiyet eşitliğini geliştirme fırsatı sunmuş, kadınlar da bu fırsatı değerlendirmiştir. Aşağıdaki bölümde Güney Afrika örneğinde kadınların etkisini kolaylaştıran ve kısıtlayan süreç faktörleri ve bağlamsal faktörler arasında ayırım yapılmıştır.

Süreç Faktörleri

1 | Farklı Siyasi Kesimler Genelinde Kadınlar Arasında Koalisyon Kurma

Kadın aktivistlerin farklı siyasi ve toplumsal kesimler genelinde cinsiyet temelli koalisyon kurmadaki başarısı müzakere ve uygulama mekanizmalarında kadınların sesinin duyurulması ve kadın haklarının Güney Afrika'nın demokratik anayasasında teminat altına alınması açısından çok önemli olmuştur.⁶⁴

Kadınların CODESA görüşmelerine dahil edilmemesi ve bu görüşmelerde kadınların çıkarlarının temsil edilmemesi, farklı siyasi, toplumsal ve etnik kesimlerden kadınların, 90 örgüt ve 13 bölgesel koalisyondan oluşan Ulusal Kadın Koalisyonunu kurmak üzere harekete geçmesine yol açmıştır.⁶⁵ Koalisyonun cinsiyet eşitliğinin sağlanması yönünde ortak bir amaca sahip olması, bünyesindeki kadınların cinsiyet eşitliği anlayışındaki farklılıklara rağmen koalisyonun birlik olmaya devam etmesini ve müzakereler boyunca son derece seferber olmasını sağlamıştır.⁶⁶ Anti-apartheid hareketinin bildirge hazırlama geleneğine paralel olarak WNC, hazırlanacak bir bildirgenin kadınlar arasında uzlaşa sağlayacağını, taleplerine meşruluk ve ağırlık kazandıracağını düşünmüştür.⁶⁷ Kadınların Etkin Eşitlik Bildirgesi, kadın hareketinin asgari talepleri hakkında farklı toplumsal kesimler genelindeki tüm kadınlar arasında sağlanan ulusal uzlaşayı yansıtmaktadır.⁶⁸ Bildirge hukuk, ekonomi, eğitim, kalkınma ve altyapı, siyasi ve sivil yaşam, aile hayatı ve eşler, gelenek, kültür ve din, sağlık ve medya gibi tüm alanlarda eşitlik talebi içermektedir.⁶⁹ Geçici anayasa kabul edilene kadar kesinleşmediği için bildirgenin etkisi azalmıştır.

Liderlerinin aynı zamanda siyasi parti üyesi olmalarına rağmen, WNC bir bakıma temsil ettiği kesimlerin genişliği sayesinde bu partilerden nispeten bağımsız kalabilmiştir. Hassim'e göre bu durum WNC'yi kendisinden önceki kadın örgütlerinden ayırmaktadır.⁷⁰ Fakat 1994 seçiminden sonra WNC hızını kaybetmiş, demokratik düzende etkin bir cinsiyet eşitliği gözlemcisi olarak faaliyet gösterme hedefini yerine getirememiştir.⁷¹ Yine de parti siyasetleri arasında tesis edilen güven sayesinde kadınlar güçlü bir parlamento kurultayı kurmayı başarmıştır.

2 | Kolaylaştırıcı ve Kısıtlayıcı Seçim Kriterleri ve Prosedürler

Toplumsal cinsiyet CODESA konferansı için müzakere ekibi üyelerinin seçiminde belirleyici bir kriter olmamış, yalnızca birkaç seçkin kadın parti lideri ekibe dahil edilmiştir.⁷² Kadın aktivistlerin kesintisiz lobi çalışmaları sayesinde MPNP'de partilerin müzakere ekipleri tam oy hakkına sahip bir kadın üyeyi de içerecek şekilde genişletilerek, ekip üyesi sayısı üçten dörde çıkarılmıştır. Kadınların eşit haklara sahip olmasını geçici anayasada teminat altına alanlar da bu kadın temsilciler olmuştur.⁷³ Kadınlar katılımları önündeki kısıtların ve önemli kararların çatışmalı tarafların baş müzakerecileri arasında yapılan ikili kapalı toplantılarda alındığı gerçeğinin farkında olsa da, kadınların sorunlarının yeni siyasi düzende değerlendirilmesi için kadınların temsiliyetinin elzem olduğunu kabul etmiştir.⁷⁴

ANC'nin meclis seçimleri için belirlediği cinsiyet kotasının etkili olduğu büyük ölçüde kabul edilmiştir.⁷⁵ Adayları için cinsiyet kotası belirlemekten kaçınan NP gibi partilerin sadece birkaç tane kadın temsilcisi olmuştur. ANC'nin yüzde 30'luk kadın aday kotası ve kadınları seçilebilir pozisyonlara getirme politikası kadınların apartheid rejiminde elde edebildiği koltuk sayısının on katına çıkmasını sağladı. Kadınların ilk demokratik düzende temsil edilmesi, müzakerelerde elde edilen kazanımların güvence altına alınması ve önemli mevzuatların yürürlüğe konması açısından önemli olmuştur.⁷⁶

3 | Etkin Aktarım, İletişim ve Savunuculuk Stratejileri

Kadınlar geçiş sürecinin kadın hakları ve toplumsal cinsiyet eşitliği konusunda fırsat sunduğunu görmüş ve müzakerelere yaklaşımları konusunda son derece stratejik davranmıştır. Sürece dahil olmayı talep etme ve taleplerini anayasal ve siyasi geçiş mekanizmalarına entegre etme konusundaki aktarım, iletişim ve savunuculuk stratejilerini başarıyla uygulamıştır.⁷⁷

WNC'nin müzakerelerdeki etkisi partilerle ilişkisine sıkıca bağlı olmuştur. Ayrıca kıdemli feminist liderlerin hem WNC'de hem de başta ANC olmak üzere siyasi partilerde görev aldığını unutmamak gerekir. WNC parti liderlerini ve müzakerecilerini kadınların menfaatlerini savunmak üzere kullanmıştır.⁷⁸

Kadınlar kamuoyu desteğini almak ve baskı kurmak için halkla ilişkiler stratejileri kullandılar. Kadınların Sözleşmesi Kampanyası ülke genelinde tüm kadınların seferber edilmesini sağladı. 1991 yılında kadın örgütleri, üniversiteler ve siyasi parti mensubu kıdemli kadınlardan oluşan bir grup, CODESA görüşmelerinde kadınların ve kadınlarla ilgili meselelerin ötekileştirildiğini göstermek amacıyla çeşitli gazetelerin editörlerine yazılar yazmış veya gazetelere ilan vermiştir.⁷⁹ Bu baskı CODESA'da GAC'nin kurulmasına katkı sağlamıştır.⁸⁰ MPNP'de de doğrudan temsiliyet elde etmek için benzer stratejiler kullanılmıştır.⁸¹

WNC ayrıca MPNP'ye Anayasa İlkelerine cinsiyetçi olmama ve cinsiyet ayrımcılığının yasaklanması ilkelerinin açıkça eklenmesine yönelik çağrıda bulunmuştur. Partiler geçici anayasada cinsiyet ayrımcılığının yasaklanması ilkesinin yer almasına karar vermiştir. Kadın milletvekillerinin stratejik savunuculuk faaliyetleri sayesinde nihai anayasaya cinsiyetçi olmama ilkesi eklenmiştir.⁸²

4 | Müzakereci Partilerin Karışık Tutumları

Müzakereci parti liderleri ve üyelerinin kadınların sürece dahil olmasına ve kadınların taleplerine karşı tutumları parti içinde önemli derecede değişiklik göstermektedir. Bir yandan ANC başkanlığı bariz şekilde kadınların etkili olmasını sağlamış feministlerden oluşmaktaydı.⁸³ Ayrıca ilk mecliste kayda değer sayıda feminist politikacı bulunmaktaydı.⁸⁴

Öte yandan, muhafazakar partiler ve diğer partilerin muhafazakar üyelerinin kadınların etkisini savunmaya niyeti yoktu.⁸⁵ ANCWL kadınların CODESA'ya dahil olması amacıyla lobi yapmak üzere Müzakere Konseyine başvurduğunda üyelerin çoğu yanıt vermemiş, bazı üyeler kadınların politikadan anlamadığını iddia etmiştir. ANC'nin desteğinin kadınların Toplumsal Cinsiyet Danışma Kurulunun oluşturulmasına yönelik teklifinin onaylanmasında son derece önemli olduğu görülmüştür.⁸⁶ MPNP görüşmeleri sırasında bir anlamda erkek egemen parti kültüründen dolayı Teknik Komitede az sayıda kadın yer almış ve kadınlarla ilgili meselelere pek öncelik verilmemiştir.⁸⁷ Parti liderleri ayrımcılık yapmama ilkesine bağlı olduğunu düşündüğü için cinsiyetçi olmama maddesi geçici anayasanın ilkelerine dahil edilmemiştir (bu hüküm daha sonra nihai anayasaya dahil edilmiştir).⁸⁸

Bağlamsal Faktörler

1 | Ataerkil Toplumun Tutumu ve Geleneksel Liderlerin Gösterdiği Direnç

Güney Afrika'nın çok çeşitli toplumunun tüm etnik ve dini grupları farklı derecelerde de olsa ataerkildir. Muhafazakar Afrikaner NP rejiminin geleneksel toplumsal cinsiyet rolleri beyazlar da dahil kadınlara kamusal hayatta neredeyse hiç yer bırakmamaktadır. Afrikalı aile yapıları kadınlara ev içi roller vermekte, gelenek hukuku da kırsalda yaşayan kadınların kendi kaderini tayin ve mülkiyet haklarını ciddi derecede sınırlandırmaktadır.

CONTRALESA üzerinden temsil edilen Geleneksel Afrikalı yetkililer kırsaldaki seçmenler üzerindeki etkileri sayesinde güçlü bir çıkar grubu oluşturmuştur. Gelenek hukukuna göre kadınlar reşit değildir ve WNC'nin cinsiyet eşitliğini anayasal ilke olarak tesis etmeye yönelik teklifinin gelenek hukukunu geçersiz kılacak olması CONTRALESA'nın ve parti içlerindeki gelenekçi kesimlerin şiddetli biçimde karşı çıkmasına neden olmuştur.⁸⁹ Anayasanın üstünlüğü üzerinden devam eden anlaşmazlık cinsiyet eşitliği ilkesini onaylayan bir Anayasa Mahkemesi kararıyla sonuçlanmıştır.⁹⁰ Geleneksel liderler ilk parlamento tarafından kabul edilen Geleneksel Evlilik Kanunu kapsamında kadınlara verilen mülkiyet hakkına da karşı çıkmıştır.

2 | Güçlü Kadın ve Diğer Sivil Toplum Grupları ile Uluslararası Ağlar

Kadın hareketi apartheid karşıtı geniş tabanlı ve son derece örgütlü bir sivil toplum ittifakının bir parçasıydı. Her ikisi de uluslararası anti-apartheid hareketi ve kadın örgütleriyle, ayrıca aynı fikirdeki hükümetlerle güçlü bağlantılara sahipti.⁹¹ Kadın örgütleri 1950'lerin anti-apartheid hareketlerinin bir parçası olmuştur; beyaz kadınlar apartheide karşı duruşunu Siyah Kuşak örgütü üzerinden göstermiştir. Birleşik Karın Kongresi, Natal Kadın Örgütü ve Transvaal Kadın Federasyonu gibi bölgesel düzeydeki kadın örgütleri, 1987'de Kadın Kongresini kuran UDF'ye katılmıştır.⁹² Özgürlük hareketleri yasaklansa da kadınlar ANCWL bünyesinde ve yasaklı ANC ve PAC'nin yeraltı yapıları ve silahlı uzantılarında örgütlenmiştir.⁹³

Bireysel üyelerden ziyade örgütlü üyelerden oluşan WNC, mevcut kuruluşların yapı ve deneyimlerinden ayrıca parti ve müzakere platformlarına olan yakın bağlantılarından faydalanmıştır. Anti-apartheid ve kadın hareketinin olağanüstü seferberliği yine de UDF'nin ANC ile birleşmesi ve ANC liderliğindeki hükümetin başa geçmesi karşısında tutunamamıştır.⁹⁴

3 | Mali ve Teknik Destek

Çeşitli hükümetlerden ve uluslararası apartheid hareketinden gelen mali destek kadınların ulusal bir koalisyon kurmasını, konferanslar düzenlemesini, MPNP'de gözlemde bulunmasını ve kamuoyuyla kapsamlı istişareler düzenlemesini sağlamıştır. Ancak seyahat masrafları kırsaldaki kadınların ve diğer ekonomik olarak ötekileştirilmiş kesimlerin sürece dahil olmasının önünde bir engel teşkil etmiştir.⁹⁵

Feminist akademisyen ve anayasa hukuku uzmanları WNC'ye ve ulusal diyalog sürecinde görevlendirilen kadınlara teknik destek vermiştir. Tüm aktivistler tarafından olumlu karşılanmamış olsa da Hassim'e göre kadınların siyasetinin profesyonelleştirilmesi WNC'nin etkili olması açısından çok önemli olmuştur.⁹⁶ Kadın ANC müzakerecileri önde gelen anayasa uzmanları tarafından desteklenmiş ve Teknik Komitelerde görevlendirilen kadınlar WNC uzmanlarından teknik destek almıştır.⁹⁷ Toplumsal cinsiyet uzmanlarının görüş ve katkılarının da ilk parlamentonun temel mevzuat görüşmeleri sırasında önemli olduğu görülmüştür. TRC ayrıca toplumsal cinsiyet uzmanlarının önerisi üzerine çalışmalarını düzenlemiş ve kadın oturumlarını başlatmıştır.⁹⁸

4 | Kadınlar Arasındaki Siyasi ve Toplumsal Ayrılıklar

Sol eğilimli anti-apartheid hareketi etnik ve sınıfsal ayrımın her iki tarafındaki kesimleri bir araya getiren, ırk temelli olmayan bir koalisyon kurmuş olsa da Güney Afrika'nın tüm kesimlerinden ve siyasi kamplarından kadınların katılımıyla bir ulusal koalisyon kurmak çok zor olmuştur.

Solcu ANCWL ve ANC ile ilişkili kuruluşlar WNC'de baskın gelmiştir. Bu da DP, IFP'nin Kadın Tugayı, NP ve diğer uç partilere mensup kadınların katılımını zorlaştırmıştır. Sosyalist ve liberal kesimler arasındaki ile feminist ve dindar muhafazakar kadınlar arasındaki ideolojik ayrımlar, toplumsal cinsiyet kavramının nasıl algılandığı ve konunun ne kadar önemli görüldüğüne yönelik gerilimleri artırmıştır.⁹⁹

Ayrıca, apartheid rejimiyle oluşturulan eğitimdeki adaletsizlikler WNC'nin liderlik yapılarında ve teknik uzmanları arasında melez, Hintli ve beyaz kadınların çok daha fazla temsil edilmesine yol açmıştır.¹⁰⁰ WNC ve bağlantılı kadın ağları ayrıcalıklı ve orta sınıf kentli kadınlar etrafında çalışmalar yürütmüş, seçkinlerin elinde olan bu geçiş sürecine yoksul ve uzak kesimlerdeki kadınların anlamlı katılımını sağlamaya yönelik çabaların mümkün olmadığı görülmüştür.¹⁰¹ Kırsal Kadın Hareketi liderleri sayesinde ötekileştirilmiş bu kesimler geçiş süreci boyunca çıkarlarını savunabilecekleri güçlü bir sese sahip olmuştur.¹⁰²

III. Sonuç

Toplumsal farklı kesimlerinden gelen Güney Afrikalı kadın aktivistler ulusal bir koalisyon oluşturmuş ve demokratik geçiş sürecinin sağladığı fırsatları değerlendirerek toplumsal cinsiyet eşitliğinin de müzakere gündemine ve yeni anayasaya dahil edilmesini talep etmiştir. Geçiş süreci anayasanın toplumsal cinsiyet eşitliği ilkesinin savunulması için kurumsal bir yapının oluşmasını sağlamıştır ve kadınlar günümüzde siyasi makamlarda iyi seviyede temsil edilmektedir. Ancak ötekileştirilen kesimlerdeki kadınların cinsiyet eşitliği ilkesine anlam katacak sosyoekonomik hakları halen bulunmamakta, kadınlar yaygın olan cinsiyet temelli şiddet ve ayrımcılığa maruz kalmaktadır.¹⁰³

Güçlü feminist liderlerin müzakerelerde ve partilerde yer alması ve siyasi ayrılıkların ötesine geçebilmiş bir koalisyonun mevcut olması sadece Güney Afrikalı kadınların görüşmelerde doğrudan temsiliyetini artırmasını değil aynı zamanda toplumsal cinsiyet eşitliğinin anayasada güvence altına alınmasını sağlamalarını sağlamıştır. Müzakere ekiplerinin oluşturulmasında ve ilk demokratik parlamento seçimlerinde cinsiyet kotalarının uygulanması, önemli forumlarda kadınların doğrudan temsiliyetinin artırılması açısından önemli olmuştur.¹⁰⁴ Etkin savunuculuk ve aktarım stratejileri taleplerin müzakere masasına taşınmasını sağlamıştır.¹⁰⁵ Kadın aktivistler aynı zamanda uluslararası mali desteklerden, hukuk ve toplumsal cinsiyet uzmanları tarafından sağlanan teknik uzmanlıklardan ve apartheide karşı mücadele veren sivil toplum kuruluşlarından oluşan kurumsallaştırılmış ve geniş tabanlı ağlarından faydalanmıştır. Partilerde ve çoğu toplumsal grupta ataerkillik tutum yaygın olarak görülmüş ve kadın hakları aktivistleri özellikle geleneksel yetkililerin güçlü direnişiyle karşılaşmış, ancak kadınların milli unsurlar olarak seçimdeki ağırlıklarının artırılmasıyla bu direniş aşılabilmektedir.¹⁰⁶

Güney Afrika'nın geçiş süreci apartheide son vermiş ve yerine ırkçı ve cinsiyetçi olmayan bir anayasal demokrasi rejimi getirmiştir. Fakat hala ırklar arasında süren büyük ekonomik eşitsizliklerin dönüştürülmesinde başarılı olamamış, kısa ömürlü barış inşası çabaları da Güney Afrikalıların uzun vadede uzlaşmaya varması için yeterli olamamıştır. Anayasa ve daimi toplumsal cinsiyet eşitliği çerçevesi, şu an üst düzey siyasi makamlarda temsil edilmekte olan kadınların haklarını korumaktadır. Yine de savunmasız kesimlerdeki çok sayıda Güney Afrikalı kadın için bu haklar hala hayata geçirilmemiştir. Kadınlar hala eğitim olanaklarına ve ekonomik fırsatlara sahip değil, sağlık hizmetlerine erişimleri yok ve toplumsal cinsiyet temelli şiddet ve ayrımcılığa karşı korumaya sahip değildir. Ayrıca, geleneksel liderler kimi zaman yeni anayasayla güvence altına alınmış kadın haklarını gözetmemektedir.¹⁰⁷

Teşekkür

Bu vaka çalışması Juliana Galindo katkılarıyla Michael Aeby tarafından yazılmıştır. Kapsamlı yorumları ve düzenlemeleri için Profesör Sheila Meintjes ve Profesör Hannah Britton'a özel teşekkürlerimizi sunarız.

Referanslar

- ¹ Saul Dubow, "The Elaboration of Segregationist Ideology," in *Segregation and Apartheid in Twentieth-Century South Africa*, ed. William Beinart and Saul Dubow (London: Routledge, 1995), 145; Nigel Worden, *The Making of Modern South Africa*, 7th ed. (Chichester: Wiley- Blackwell, 2007), 73-104; Nancy L. Clark and William H. Worger, *South Africa: The Rise and Fall of Apartheid*, 2nd ed. (Harlow, New York: Longman, 2011), 23.
- ² Worden, *The Making of Modern South Africa*, 67.
- ³ Clark and Worger, *South Africa*, 35-69; Worden, *The Making of Modern South Africa*, 104-30.
- ⁴ South African History Online, "History of Women's Struggle in South Africa," 21 March 2011, <http://www.sahistory.org.za/article/history-womens-struggle-south-africa>.
- ⁵ Clark and Worger, *South Africa*, 67-93.
- ⁶ Mahmood Mamdani, *Citizen and Subject: Contemporary Africa and the Legacy of Late Colonialism* (Princeton, NJ: Princeton University Press, 1996), 3-35.
- ⁷ Raymond Suttner, "The African National Congress Centenary: A Long and Difficult Journey," *International Affairs* 88 (8 July 2012), 719-38.
- ⁸ South African History Online, "History of Women's Struggle in South Africa."
- ⁹ Clark and Worger, *South Africa*, 70-90. South African History Online, "History of Women's Struggle in South Africa."
- ¹⁰ Clark and Worger, *South Africa*, 98.
- ¹¹ South African History Online, "History of Women's Struggle in South Africa."
- ¹² Worden, *The Making of Modern South Africa*, 131-56.
- ¹³ Allister Sparks, *Tomorrow Is Another Country: The Inside Story of South Africa's Negotiated Settlement* (Cape Town / Johannesburg: Jonathan Ball Publishers, 1995), 10; Matthew Graham, "Cold War in Southern Africa," *Afrika Spectrum* 45 (2010), 131-39.
- ¹⁴ Sparks, *Tomorrow Is Another Country*, 10.
- ¹⁵ Sheila Meintjes, Interview, face-to-face interview, August 6, 2018; Clark and Worger, *South Africa*, 109-19.
- ¹⁶ Hans GieBmann, *Embedded Peace: Infrastructures for Peace: Approaches and Lessons Learned* (Berlin: Berghof Foundation, 2016), 25; Harold Tessendorf, "The National Peace Accord in South Africa's Political Transition: 1991-1994," *Politikon* 23, no. 1 (1 June 1996), 79-96.
- ¹⁷ Sparks, *Tomorrow Is Another Country*, 10.
- ¹⁸ Author Sheila Meintjes ile yapılan görüşmeden, 8 June 2018, Geneva.
- ¹⁹ South African History Online, "Convention for a Democratic South Africa (CODESA)," 21 March 2011, <http://www.sahistory.org.za/article/convention-democratic-south-africa-codesa>.
- ²⁰ South African History Online, "The Formation of the Multi-Party Negotiation Process," 24 April 2015, <https://www.sahistory.org.za/article/formation-multi-party-negotiation-process>.
- ²¹ Clark and Worger, *South Africa*, 119.
- ²² South African History Online, "South African Government of National Unity (GNU) - 1994-1999," 6 May 2014, <http://www.sahistory.org.za/article/south-african-government-national-unity-gnu-1994-1999>.
- ²³ Sheila Meintjes ile yapılan görüşmeden.
- ²⁴ Ibid.
- ²⁵ Ibid.; South African History Online, "The Truth and Reconciliation Commission 1995," 24 April 2014, <http://www.sahistory.org.za/article/truth-and-reconciliation-commission-trc-1995>.
- ²⁶ Sheila Meintjes ile yapılan görüşmeden; Sheila Meintjes, "Gender Equality by Design: The Case of South Africa's Commission on Gender Equality," *Politikon* 32, no. 2 (November 2005), 259-75.
- ²⁷ Elias Tibane and Nomfundo Lentsoane, *South Africa Yearbook 2015/16* (Pretoria: Government of the Republic of South Africa, 2016), 141, 178; Elnari Potgieter, *South African Reconciliation Barometer Survey: 2017 Report* (Institute for Justice and Reconciliation, 2017), 7, <https://www.ijr.org.za/portfolio-items/south-african-reconciliation-barometer-survey-2017-report/>; Sheila Meintjes ile yapılan görüşmeden.
- ²⁸ South African History Online, "The Formation of the Multi-Party Negotiation Process."
- ²⁹ Sheila Meintjes ile yapılan görüşmeden.

- ³⁰ Ibid.; Shireen Hassim, "'A Conspiracy of Women': The Women's Movement in South Africa's Transition to Democracy," Social Research 69, no. 3 (Fall 2002): 709; South African History Online, "The Congress of Traditional Leaders of South Africa (Contralesa) Is Launched," 16 March 2011, <https://www.sahistory.org.za/dated-event/congress-traditional-leaders-south-africa-contralesa-launched>.
- ³¹ Sheila Meintjes ile yapılan görüşmeden; Shireen Hassim, Women's Organizations and Democracy in South Africa: Contesting Authority, Women in Africa and the Diaspora (Madison: University of Wisconsin Press, 2006), 157.
- ³² Thania Paffenholz, "Civil Society and Peace Negotiations: Beyond the Inclusion-Exclusion Dichotomy," Negotiation Journal 30 (2014): 69-91.
- ³³ South African History Online, "Convention for a Democratic South Africa (CODESA)."
- ³⁴ Sheila Meintjes ile yapılan görüşmeden.
- ³⁵ Ibid.; Catherine Barnes and Eldred De Klerk, South Africa's Multi-Party Constitutional Negotiation Process (Conciliation Resources, 7 February 2012), 27, <http://www.c-r.org/accord/public-participation/south-africa-s-multi-party-constitutional-negotiation-process>; Georgina Waylen, What Can the South African Transition Tell Us about Gender and Democratization? (Belfast: Centre for Advancement of Women in Politics, Queens University Belfast, 2004), 16, <https://www.qub.ac.uk/cawp/research/Waylen.pdf>.
- ³⁶ Hassim, Women's Organizations and Democracy in South Africa, 152.
- ³⁷ Eloff Theuns, "Multi-Party Negotiation Process Leading to Constitution," The O'Malley Archives, 1994, <https://omalley.nelsonmandela.org/omalley/index.php/site/q/03lv02039/04lv02046/05lv02097/06lv02099.htm>.
- ³⁸ Hassim, Women's Organizations and Democracy in South Africa, 154.
- ³⁹ South African History Online, "The Formation of the Multi-Party Negotiation Process."
- ⁴⁰ Sheila Meintjes ile yapılan görüşmeden.
- ⁴¹ Hannah E. Britton, Women in the South African Parliament: From Resistance to Governance (University of Illinois Press, 2005); Hannah E. Britton, "Coalition Building, Election Rules, and Party Politics: South African Women's Path to Parliament," Africa Today 49, no. 4 (2002), 49; Amanda Gouws, "Women's Representation : The South African Electoral System and the 2004 Election," Journal of African Elections 3, no. 2 (December 1, 2004), 61-63.
- ⁴² Meintjes, "Gender Equality by Design"; Sheila Meintjes ile yapılan görüşmeden.
- ⁴³ Sheila Meintjes ile yapılan görüşmeden.
- ⁴⁴ Hassim, Women's Organizations and Democracy in South Africa, 155.
- ⁴⁵ Sheila Meintjes ile yapılan görüşmeden.
- ⁴⁶ Ibid.
- ⁴⁷ Shireen Hassim and Amanda Gouws, "Redefining the Public Space: Women's Organisations, Gender Consciousness and Civil Society in South Africa," Politikon 25, no. 2 (1 December 1998): 64.
- ⁴⁸ Sheila Meintjes ile yapılan görüşmeden.
- ⁴⁹ Hassim, Women's Organizations and Democracy in South Africa, 143.
- ⁵⁰ Ibid., 153. Catherine Albertyn, Engendering the Political Agenda: A South African Case Study (Johannesburg: Centre for Applied Legal Studies, 1999), p. 11.
- ⁵¹ Hans GieBmann, Embedded Peace (Berlin: Berghof Foundation, 2016), 25; Tessen Dorf, "The National Peace Accord in South Africa's Political Transition," 79-96.
- ⁵² Sheila Meintjes ile yapılan görüşmeden.
- ⁵³ Ibid.
- ⁵⁴ Meintjes, "Gender Equality by Design," 84.
- ⁵⁵ Hassim, Women's Organizations and Democracy in South Africa, 222.
- ⁵⁶ Meintjes, "Gender Equality by Design," 263.
- ⁵⁷ Sheila Meintjes ile yapılan görüşmeden.
- ⁵⁸ Clark and Worger, South Africa, 119; South African History Online, "Convention for a Democratic South Africa (CODESA)."
- ⁵⁹ Sheila Meintjes ile yapılan görüşmeden.
- ⁶⁰ South African History Online, "The Formation of the Multi-Party Negotiation Process."
- ⁶¹ Sheila Meintjes ile yapılan görüşmeden.
- ⁶² Hassim, "'A Conspiracy of Women,'" 727
- ⁶³ Sheila Meintjes ile yapılan görüşmeden.
- ⁶⁴ Meintjes, "Gender Equality by Design"; Hassim, Women's Organizations and Democracy in South Africa, 139.
- ⁶⁵ Hassim, Women's Organizations and Democracy in South Africa, 134-36.
- ⁶⁶ Ibid., 253.
- ⁶⁷ Hassim and Gouws, "Redefining the Public Space," 64.
- ⁶⁸ Hassim, "'A Conspiracy of Women,'" 714.

- ⁶⁹ Shireen Hassim, "Texts and Tests of Equality: The Women's Charters and the Demand for Equality in South African Political History," *Agenda* 28, no. 2 (2014): 7-18.
- ⁷⁰ Hassim, *Women's Organizations and Democracy in South Africa*, 209; Hassim, "'A Conspiracy of Women,'" 695.
- ⁷¹ Hassim, "'A Conspiracy of Women,'" 727; Sheila Meintjes ile yapılan görüşmeden.
- ⁷² Sheila Meintjes ile yapılan görüşmeden; Barnes and De Klerk, "South Africa's Multi-Party Constitutional Negotiation Process," 27.
- ⁷³ Hassim, *Women's Organizations and Democracy in South Africa*, 154.
- ⁷⁴ Sheila Meintjes ile yapılan görüşmeden; Hassim, "'A Conspiracy of Women,'" 723.
- ⁷⁵ Britton, "Coalition Building, Election Rules, and Party Politics," 49; Gouws, "Women's Representation," 61-63.
- ⁷⁶ Sheila Meintjes ile yapılan görüşmeden.
- ⁷⁷ Thania Paffenholz, Nick Ross, Steven Dixon, Anna-Lena Schluchter, and Jacqui True, *Making Women Count - Not Just Counting Women: Assessing Women's Inclusion and Influence on Peace Negotiations* (Geneva: Inclusive Peace & Transition Initiative, 2015), 44.
- ⁷⁸ Sheila Meintjes ile yapılan görüşmeden; Hassim, "'A Conspiracy of Women,'" 725.
- ⁷⁹ Hassim, *Women's Organizations and Democracy in South Africa*, 137
- ⁸⁰ *Ibid.*, 154.
- ⁸¹ Barnes and De Klerk, "South Africa's Multi-Party Constitutional Negotiation Process," 29.
- ⁸² Hassim, *Women's Organizations and Democracy in South Africa*, 154-5.
- ⁸³ Sheila Meintjes ile yapılan görüşmeden.
- ⁸⁴ Hassim, *Women's Organizations and Democracy in South Africa*, 208.
- ⁸⁵ Sheila Meintjes ile yapılan görüşmeden.
- ⁸⁶ Hassim, *Women's Organizations and Democracy in South Africa*, 152.
- ⁸⁷ Catherine Albertyn, "Women and the Transition to Democracy in South Africa." *Acta Juridica*, 1994, 39-63.
- ⁸⁸ Hassim, *Women's Organizations and Democracy in South Africa*, 153-54.
- ⁸⁹ Sheila Meintjes ile yapılan görüşmeden.
- ⁹⁰ Hassim, *Women's Organizations and Democracy in South Africa*, 156.
- ⁹¹ Sheila Meintjes ile yapılan görüşmeden; Hassim, "'A Conspiracy of Women,'" 699. Hannah Britton and Jennifer Fish, "Engendering Civil Society in Democratic South Africa," in *Women's Activism in South Africa: Working across Divides*. (eds.) Hanna Britton, Jennifer Fish, and Sheila Meintjes (South Africa: University of KwaZulu-Natal Press, 2009), 12, 28-29.
- ⁹² South African History Online, "History of Women's Struggle in South Africa."
- ⁹³ Hassim, "'A Conspiracy of Women,'" 699.
- ⁹⁴ Sheila Meintjes ile yapılan görüşmeden.
- ⁹⁵ *Ibid.*
- ⁹⁶ Hassim, *Women's Organizations and Democracy in South Africa*, 725.
- ⁹⁷ Sheila Meintjes ile yapılan görüşmeden; Hassim, "'A Conspiracy of Women,'" 717.
- ⁹⁸ Sheila Meintjes ile yapılan görüşmeden.
- ⁹⁹ *Ibid.*; Hassim, "'A Conspiracy of Women,'" 709.
- ¹⁰⁰ Sheila Meintjes ile yapılan görüşmeden; Denise Walsh, "Citizenship, Gender and Civil Society in South Africa", in *Women's Activism in South Africa*, 53.
- ¹⁰¹ Hassim, *Women's Organizations and Democracy in South Africa*, 157; Sheila Meintjes ile yapılan görüşmeden; Walsh, "Citizenship, Gender and Civil Society in South Africa".
- ¹⁰² Hassim, *Women's Organizations and Democracy in South Africa*, 157; Sheila Meintjes ile yapılan görüşmeden.
- ¹⁰³ Sheila Meintjes ile yapılan görüşmeden; Tibane and Lentsoane, *South Africa Yearbook 2015/16*, 141-78.
- ¹⁰⁴ Hassim, *Women's Organizations and Democracy in South Africa*, 154; Britton, *Women in the South African Parliament*; Britton, "Coalition Building, Election Rules, and Party Politics."
- ¹⁰⁵ Sheila Meintjes ile yapılan görüşmeden; Hassim, "'A Conspiracy of Women,'" 725.
- ¹⁰⁶ Sheila Meintjes ile yapılan görüşmeden.
- ¹⁰⁷ *Ibid.*

Bariş ve Geçiş Süreçlerinde Kadınlar

Bu seri kapsamında yapılan vaka çalışmaları, Cenevre Uluslararası Araştırmalar ve Kalkınma Araştırmaları Enstitüsünde (Graduate Institute of International and Development Studies) Dr. Thania Paffenholz tarafından yürütölen “Siyasi Müzakerelere ve Uygulama Süreçlerine Katılımın Artırılması” (2011 – 2017) başlıklı çok katmanlı karşılaştırmalı araştırma projesinin bulgularına dayanarak hazırlanmıştır. Katılımın Artırılması projesi, çeşitli aktörlerin bariş ve siyasi geçiş süreçlerine ne şekilde ve hangi koşullarda katıldığını ve etki gösterebildiğini incelemektedir. Projenin veri setinde, 1989 ila 2014 yılları arasında 34 ölkede gerçekteşmiş müzakere ve uygulama süreçlerine dair 40 adet nitel vaka çalışması bulunmaktadır. Bu vakalar, sürece dahil olan aktörlere ve Dr. Thania Paffenholz tarafından geliştirilen yedi kapsayıcılık şekline göre gruplandırılmıştır. Bu proje kapsamında incelenen vaka çalışmalarından 28’i kadınların ölçülebilir katılımını içermektedir. Bu bağlamda, kadınlar bariş müzakerelerine ve anlaşmaların uygulanması aşamalarına katılmayı isteyen kadın delegeler, kadın sivil toplum kuruluşları, koalisyonları ve ağıları gibi örgütlü gruplar olarak tanımlanmıştır. Projede kadınların arabuluculuk rolleri üzerine çalışılmamıştır. Ayrıntılı bilgi için: www.inclusivepeace.org

Kadınlarla ilgili bu vaka çalışması dizisi Inclusive Society ve BM Kadın Biriminin katkılarıyla hazırlanmış, orijinal araştırma projesi ise Norveç, İsviçre, Almanya, Finlandiya ve Türkiye hükümetleri tarafından desteklenmiştir. Katılımın Artırılması Projesi araştırması Dr. Esra Çuhadar liderliğinde Ankara’daki Bilkent Üniversitesi işbirliğiyle gerçekleştirilmiştir. Vaka çalışması araştırmaları ayrıca Dr. Eileen Babbitt liderliğinde 2013 ve 2014 yıllarında Boston’daki Tufts University ile yapılan işbirliğinden faydalanmıştır.

Kapsayıcı Bariş & Geçiş Süreçleri İnisiyatifi (The Inclusive Peace & Transition Initiative - IPTI) kanıta dayalı araştırmalar yaparak elde ettiğı sonuçları politikalara ve uygulamaya aktarmayı amaçlamaktadır. İnisiyatifin hedefi bariş ve geçiş süreçlerindeki çeşitli aktörlerin katılımı hakkında uzmanlık ve bilgi sağlayarak sürdürülebilir bariş desteklemektir. Bu uzmanlık Dr. Thania Paffenholz liderliğinde Cenevre’deki Graduate Institute of International and Development Studies tarafından yaklaşık on yıldır sürdürölen araştırma projelerinden elde edilmiştir.

© Kapsayıcı Bariş & Geçiş Süreçleri İnisiyatifi (Cenevre Uluslararası Araştırmalar ve Kalkınma Araştırmaları Enstitüsü), 2019
Tüm Hakları Saklıdır

Önerilen alıntı şekli: *Women in Peace & Transition Processes. South Africa’s Democratic Transition (1990–1998)*
Cenevre: Inclusive Peace & Transition Initiative (The Graduate Institute of International and Development Studies), November 2018

**IPTI, Graduate Institute
Maison de la Paix
Chemin Eugène-Rigot 2
1202 Genève**

Bu yayına ve daha fazlasına erişmek için:

inclusivepeace.org